

KITSUNE JA TULIKETTU

Kettu eurooppalaisessa ja itäaasialaisessa kansanperinteessä

Sora Kankare

Opinnäytetyön kirjallinen osuus
Tampereen ammattikorkeakoulu
Kuvataiteen koulutusohjelma
Huhtikuu 2014

TIIVISTELMÄ

Tampereen ammattikorkeakoulu
Kuvataiteen koulutusohjelma

SORA KANKARE:

Kitsune ja tulikettu

Kettu eurooppalaisessa ja itäaasialaisessa kansanperinteessä

Opinnäytetyön kirjallinen osuus 24 sivua

Huhtikuu 2014

Kettu on viekas ja nokkela naamioituja, joka muuttaa muotoaan ja järkeilee itsensä pinteestä kuin pinteestä, tarjoten opetuksia oman ajattelun tärkeydestä. Lapissa se valaisee taivaan revontulilla häntäänsä heilauttamalla ja Japanissa se toimii taivaallisenä viestintuojana ja karkottaa pahoja voimia. Kettu piiloutuu ja kätkee todelliset kasvonsa, mutta on myös valontuoja.

Tutkielma on katsaus tapoihin, joilla kettu esiintyy eurooppalaisissa ja itäaasialaisissa kansansaduissa, uskomuksissa ja kertomuksissa, ja on temaattisesti suoraan suhteessa kuvataiteen opinnäytetyöni teososuuteen, joka on sarjakuvakirja, jossa kettu ylimaallisena entiteettinä on keskeisessä roolissa. Teksti keskittyy ennen kaikkea japanilaisen kettumytologian erittelyyn, ja vertaa sen elementtejä eurooppalaisissa kansanperinteissä esiintyviin uskomuksiin.

Erittelen myös tapoja, joilla ketun mytologia on vaikuttanut opinnäytetyöni teososuuteen temaattisesti ja tulkinnallisesti.

Asiasanat: kansanperinne, kettu, eläinsadut

ABSTRACT

Tampere University of Applied Sciences
Degree Programme in Fine Art

SORA KANKARE:
Kitsune and the fire fox
Foxes in European and East-Asian folklore

Bachelor's thesis 24 pages
April 2014

The fox masks itself, transforms, and outwits its opponents with its superior intellect, providing lessons about the importance of independent thought. In Lapland it lights up the night sky with the northern lights by a swish of its tail, and in Japan it works as a divine messenger and wards off evil forces. The fox covers its real face and hides behind its cunning, but it's also a bringer of light.

In this thesis I look into some of the ways the fox is portrayed in European and East-Asian fairy tales, religious beliefs and folk sagas. This work is thematically directly related to my artistic thesis, a graphic novel in which the fox as a spiritual entity plays a key role. I concentrate first and foremost on Japanese mythology surrounding the fox, and compare its elements with similar narratives in European folklore.

I also illustrate the different ways the mythological fox has influenced my artistic thesis in terms of thematic interpretation.

Key words: folklore, fox, fables

SISÄLLYS

1	JOHDANTO	5
2	KETTU EUROOPASSA	6
2.1	KETTU ELÄINSADUISSA: AISOPOS JA GRIMMIN VELJEKSET	6
3	KETTU AASIASSA	9
3.1	KETTU KIINASSA JA KOREASSA: <i>HULI JING</i> JA <i>KUMIHO</i>	9
3.2	<i>KITSUNE</i>	12
3.2.1	<i>Jumalten sanansaattaja</i>	15
3.2.2	<i>Kettumorsian</i>	17
4	KETTUJUMALA PALELEE	20
5	LOPUKSI	25
	LÄHTEET	26

1 JOHDANTO

Eurooppalainen kettu on nokkela ja viekas, ja pystyy älyllisellä ylivertaisuudellaan päihittämään itseään fyysisesti vahvemmat vastustajat. Suomessa kettu valaisee talvisen taivaan revontulilla hangessa juostessaan. Itä-Aasiassa kettu on vaarallinen viettelijätär, ilkikurinen pilantekijä tai kelttiläisen *selkie*-hylkeen kaltainen uskollinen vaimo, mutta myös jumalten sanansaattaja, silta kuolemattoman ja kuolevaisen maailman välillä. Kettu huiputtaa, naamioituu ja piiloutuu, mutta tarjoaa myös oppitunteja kriittisen ajattelun ja oma-aloitteisuuden tärkeydestä ja tuo valoa – kirjaimellisesti ja figuratiivisesti.

Opinnäytetyöni teososuus *Kettujumala palelee* on sarjakuvakirja, jossa kettu yli-luonnollisena entiteettinä on keskeinen kerronnallinen väline. Päähenkilö itse liikkuu eläimen ja ihmisen välimaastossa, ja hänen rinnallaan kulkee opastava kettuhahmo. Halusin kertoa tarinan mielenterveysongelmista ja liukuvasta identiteetistä, ja koin kansanperinteestä ammentamisen hyväksi keinoksi nivoa toisiinsa omakohtainen ja universaali kokemustausta.

Teoksen visuaalinen kiinne kohta ja kantava elementti on päähenkilön kasvot peittävä kettunaamio, joka on japanilainen festivaaliasuste. Tämän vuoksi koin tarpeelliseksi tutustua syvällisemmin ketun kuvaamiseen eri kulttuureissa, erityisesti Itä-Aasiassa. Olen syvästi kiinnostunut folkloristiikasta ja erityisesti kansanuskuksista, suullisesta perinteestä ja alati muuttuvista narratiiveista, ja haluan hyödyntää tätä kiinnostusta ammatinharjoittamisessani.

Tässä tutkielmassa käyn läpi eri tapoja, joilla kettu esitetään eri alueiden kerrontaperinteissä, etsien eroja ja yhtäläisyyksiä eri kulttuuriperinteiden väliltä. Eurooppalaisen runsaan kulttuurien välisen vuorovaikutuksen tuloksena yhtenäistyneen kettukäsityksen lisäksi keskityn erityisesti japanilaisen ketun erittelemiseen, sillä Japanissa kettu on edelleen olennainen osa jokapäiväistä uskonnonharjoittamista ja esiintyy yleisesti niin klassisissa kuin moderneissa kertomuksissa.

2 KETTU EUROOPASSA

Suomessa kettu on uniikkeimmillaan Lapin tulikettuna. Suomalaisessa kansanuskossa revontulien syntyyn liittyy useita erilaisia myyttejä. Itä- ja Pohjois-Suomessa on uskottu, että revontulet syntyvät, kun tulirepo eli tulikettu tai tulikko juoksee hangella Lapissa. Tämä liittyy uskomukseen, että ketun karvat kipinöivät valoa osuessaan esineisiin tai pintoihin. Näin tulikettu juostessaan hipoo hännällään hankea ja tuloksena on kipinäsuihku taivaalla. Tulikettu on ollut myös himoittu saaliseläin, jonka kaatamisesta seuraa mainetta ja kunniaa. Mielenkiintoista tosin on, että nimitys *revontulet* ei esiinny esimerkiksi kalevalaisissa teksteissä, mikä antaa ymmärtää, että kyseessä on uudempi termi. Joillakin alueilla Suomessa on uskottu revontulien syntyvän siitä, kun Jäämeressä elävä karvainen Leviatan-valas polskuttelee vedessä. Valas on tietenkin saanut nimensä raamatulliselta Leviatanpedolta. Lienee mahdollista, että nämä kertomukset ovat sulautuneet yhteen ja lopputuloksena ”revontulet” terminä yleistyi vasta kristillisen vaikutuksen seurauksena. (Nevanlinna 2009, 19)

Eurooppalaisessa kerrontaperinteessä kettu esiintyy yleensä viekkaana kujeilijana. Tämä mielikuva ketusta on niin vahva, että varsinkin englannin kielestä löytyy useita sitä tukevia kielikuvia. Yksi näistä on verbi *to outfox [someone]*, joka tarkoittaa toisen päihittämistä nokkeluudella. Kettu on keskeinen hahmo eurooppalaisissa kansansaduissa, ja sen luonne älykkyyteensä luottavana ja omanarvontuntoisena hahmona mahdollistaa sen hyödyntämisen monien erilaisten moraalisten viestien välittämisessä.

2.1 Kettu eläinsaduissa: Aisopos ja Grimmin veljekset

Kettu esiintyy useissa muinaiskreikkalaisen Aisopoksen saduissa. Näistä tunnetuin on varmaankin *Kettu ja pihlajanmarjat*, jossa kettu kurkottaa alkuperäisessä tarinassa kohti viiniköynnöksessä roikkuvia rypäleitä, ja kun se ei yletä niihin, se toteaa, että rypäleet ovat varmaankin joka tapauksessa raakoja, eikä sillä ole tarvetta happamille rypäleille. Suomennetussa versiossa kettu kurkottaa kohti pihlajan-

marjoja, ja tästä onkin peräisin Suomessa yleinen sanonta ”Happamia, sanoi kettu pihlajanmarjoista”. Tarina kertoo kognitiivisesta dissonanssista, eli siitä, miten ihmisellä on tapana esteen kohdatessaan muuttaa tapaansa ajatella, jotteivät hänen toimintansa ja ajatuksensa olisi ristiriidassa.

Aisopoksen faabeleista löytyy monipuolinen kirjo erilaisia merkityksiä ja opetuksia. Kertomuksessa *Hännätön kettu* häntänsä ansaan menettänyt kettu kutsuu muut ketut koolle ja perustelee, miksi muidenkin kannattaisi irrottaa häntänsä. Tarinan lopuksi toiset ketut toteavat, ettei hännätön kettu varmasti suosittelisi toimenpidettä, jos sillä itsellään olisi vielä häntä. Opetus on universaali: älä luota puolueellisen tahon neuvoihin.

Aisopoksen kettu esiintyy sekä hyvänä että pahansuopana. Tarinassa *Kettu ja haikara* kettu kutsuu haikaran luokseen kylään ja tarjoaa tälle keittoa matalalta lautaselta. Kettu itse pystyy helposti lipittämään keiton lautaselta, mutta haikara ei pysty kuin nokkimaan lautasta. Haikara kutsuu vastavuoroisesti ketun luokseen vierailulle, ja tarjoaa tälle aterian kapeasuudesta pullosta, johon sen oma nokka mahtuu ongelmitta, mutta ketun kuono ei. Tämän tarinan opetus on, että toiselle pahaa tehnyt ansaitsee itse kokea saman.

Uhrin roolissa kettu on tarinassa *Kettuemo ja kotka*. Kettu ja kotka ovat hyvät ystävykset, ja päättävät asettua asumaan lähekkäin. Molemmat saavat poikasia, mutta eräänä päivänä kettu palaa pesälle vain huomatakseen, että kotka on tappanut yhden sen pennuista ja syöttänyt sen omille poikasilleen. Kettu suree pentuaan ja on ahdistunut siitä, ettei pysty kostamaan korkealla asuvalle kotkalle. Pian kuitenkin kotka varastaa lihaa polttoalttarilta ja vie sen pesäänsä, kantaen tietämättään mukanaan myös hehkuvaa kekälettä. Kotkan pesä palaa poroksi ja sen palaneet poikaset putoavat maahan, missä kettu odottaa syödäkseen ne. Paha saa palkkansa. (aesopfables.com 28.4.2014)

Nämä ja monet muut Aisopoksen eläinsadut ovat tulleet olennaiseksi osaksi eurooppalaista kettunarratiivia, ja niistä kiertää erilaisia versioita eri kulttuurikonteksteissa, mistä yksi esimerkki on edellä mainittu suomalainen *Kettu ja pihlajan-*

marjat. Eri käännösten ja vuosisatojen kuluessa kerääntyneiden pienten muutosten ansiosta Aisopoksen faabelit sellaisina kuin ne tällä hetkellä tunnetaan ovat todennäköisesti hyvin erilaisia kuin alkuperäiset, mutta tällaisinaankin niiden vaikutus eurooppalaiseen kerrontaperinteeseen on kiistämätön.

Kettu esiintyy myös useissa Grimmin veljesten kokoamissa saduissa. Niissä kettu on usein viekas ja petkuttaa tiensä tukalista tilanteista. Yksi tällainen satu on *Susi ja kettu*. Sadussa ahne susi pakottaa heikomman ketun tuomaan sille ruokaa. Kettu kerta toisensa jälkeen tuo liian vähän ruokaa, mutta kertoo sudelle, mistä tämä voi itse mennä hakemaan lisää. Hyväuskoinen susi tekee työtä käskettyä, mutta joutuu aina ihmisten mukiloimaksi. Lopulta kettu johdattaa suden teurastajan kellariin. Siellä susi saa vihdoinkin tarpeeksi syödäkseen, muttei ahneuttaan ymmärrä lopettaa ajoissa, ja näin teurastajan tullessa kellariin susi on liian lihava mahtuakseen ulos ketun osoittamasta kolosta. Susi saa surmansa ja viisas kettu pakenee.

Grimmin saduista tämän tutkielman kannalta mielenkiintoisin on kuitenkin *Rouva Kettusen häät*. Sadusta on kaksi versiota, joista toisessa kettu epäilee vaimoaan uskottomuudesta ja lavastaa oman kuolemansa varmistuakseen epäilyksistään. Uutinen kettuherran kuolemasta leviää ja pian ketturouvan ovella ravaa yhtenään kosijoita. Rouva kuitenkin tyrmää kosijan toisensa perään, sillä yhdelläkään heistä ei ole yhdeksää häntää, kuten herravainoilla. Lopulta kuitenkin saapuu yhdeksänhäntäinen kosija, ja rouva aloittaa oitis hääjärjestelyt. Kesken hääjuhlän kettuherra paljastaa olevansa yhä elossa ja nyt vaimonsa uskottomuudesta varmistuneena hätistää vieraat ja ketturouvan tiehensä. (classicit.about.com 28.4.2014)

Tästä tarinasta tekee kiinnostavan erityisesti se, että ketulla on yhdeksän häntää, ja nämä hännät nähdään arvokkaana statussymbolina. Yhdeksänhäntäinen kettu on erittäin yleinen motiivi aasialaisissa kertomuksissa ja sillä on merkittävä niin narratiivinen kuin uskonnollinen rooli.

3 KETTU AASIASSA

Kettu esiintyy varsin samankaltaisena useissa itäaasialaisissa kulttuureissa. Kiinan *huli jing*, Korean *kumiho* ja Japanin *kitsune* jakavat etenkin fyysisiä piirteitä – kaikilla voi olla enimmillään yhdeksän häntää, ja kaikki voivat muuttaa muotoaan, yleisimmin kauniiksi nuoreksi naiseksi.

Aasialainen kettu muistuttaa usein rooliltaan eurooppalaisia keijuja tai suomalaisia maahisia, mutta selkeä ero eurooppalaisiin vastineisiin on se, että aasialainen henkikettu on pääsääntöisesti syntyessään aivan tavallinen kettu – esimerkiksi japanilaisessa perinteessä jokainen kettu saa taikavoimia tullessaan sadan vuoden ikään, ja nämä voimat kasvavat sitä mukaa kuin kettu ikääntyy. Japanin sana *kitsune* kirjaimellisesti tarkoittaa yksinkertaisesti kettua, ja sitä käytetään yleisesti kaikista ketuista.

3.1 Kettu Kiinassa ja Koreassa: *huli jing* ja *kumiho*

Alun perin Intiasta peräisin olevalla mytologisella ketulla voi olla moraalisesti hyvin erilainen rooli eri kulttuurikonteksteissa. Korealainen *kumiho* on lähes poikkeuksetta pahansuopa (endicott-studio.com 15.4.2014). Ihmishahmon ottaessaan *kumiho* viettelee succubuksen tai seireenin tavoin ihmismiehen syödäkseen tämän sisäelimiä, yleisimmin maksan tai sydämen. *Kumiho* saa taikavoimansa tuhatvuotiaana, ja on itäaasialaisista ketuista ainoa, joka voi muuttua pysyvästi ihmiseksi. Eri tarinoissa esitellään eri keinoja tämän saavuttamiseksi, kuten tuhannen ihmisen maksan syöminen tai olemisen syömättä ihmisen lihaa tuhannen päivän ajan.

Populaarikulttuurin kontekstissa myös *kumiho* saattaa esiintyä hyväntahtoisena tai ihmisen kaltaisena. Yksi esimerkki tästä on animaatioelokuva *Yobi, the Five Tailed Fox* vuodelta 2007, joka kertoo Yobi-nimisen nuoren tytön hahmossa esiintyvän *kumihon* tarinan. Erinäisten sattumusten kautta Yobi päätyy koululaisryhmään ja alkaa haaveilla ihmisyydestä. Tarinassa on selkeitä viitteitä *kumihon* mytologiaan, joista ilmeisin on varmaankin se, että Yobi joutuu ottamaan aikuisen naisen

muodon ja esiintymään omana äitinään vakuuttaakseen kouluryhmän opettajan siitä, että Yobi saa liittyä ryhmään, ja opettaja välittömästi ihastuu tulisesti tähän piikkikoroilla sipsuttelevaan mystiseen kaunottareen.

Myös kiinalainen *huli jing* esiintyy usein nuoren naisen hahmossa, tai ottaa nuoren ihmistytön ruumiin haltuunsa. *Huli jingin* elämänkaaresta esiintyy useita variaatioita eri aikakausien kiinalaisissa kansanuskomuksissa. Yhden mukaan viisikymmenvuotiaana kettu oppii muuttumaan naiseksi, satavuotiaana shamaaniksi, kauniiksi naiseksi tai mieheksi, joka saattaa harrastaa seksiä ihmisten kanssa ja kykenee taikuuksiin ja ennustuksiin, ja tuhatvuotiaana ketusta tulee jumalolento (Huntington 2003, 1).

Kiinalainen kettu voi olla sekä hyvä että paha, mutta useimmiten se näyttäytyy vaarallisena ja hirviömäisenä. Yhden käsityksen mukaan kettu muuttuu hirviöksi nuollessaan kadulle heitettyjä kuukautisveren tahrimia vaatteita. Toisen käsityksen mukaan vanhaksi tullessaan kettu muuttuu hirviöksi pukeutuessaan pääkalloon ja lehdistä tehtyihin vaatteisiin ottaakseen ihmishahmon. Tällaisia hirviökettuja on pyritty tuhoamaan tappamalla kaikki ketut ja tuhoamalla niiden pesät, vaikka on tiedetty, että osa ketuista on harmittomia. (academia.issendai.com 20.4.2014)

Myös kiinalaiseen kettuun on liitetty seireenimäisiä ominaisuuksia, ja useissa kertomuksissa se esiintyy viettelijättärenä tai eräänlaisena *femme fatale* -hahmona. Modernissa Kiinassa nimi *huli jing* onkin käytössä haukkumasanana seksuaalisesti aktiivisista naisista (academia.issendai.com 20.4.2014). Tosin monessa seksuaalisävytteisessä kettutarinassa ihminen ketun ulkomuodosta lumouduttuaan ahdistelee tätä tai jopa raiskaa tämän, mihin kettu tietenkin reagoi kostamalla kokemansa väkivallan verisesti. Yksi tällainen kertomus on Ji Yunin *Random Jottings at the Cottage of Close Scrutiny* -tarinakokoelmassa esiintyvä Qing-dynastian aikainen kertomus *Kettu-uhrin kosto*. Tarinassa joukko nuoria miehiä kuulee, että seudulla on nähty ihmisiä vietteleviä kettunaisia, ja asettaa näille ansan. Miehet saavat kiinni kolme kettua, joista kaksi he tappavat ja kolmannen raiskaavat vuorotellen. Kettu

saa lopulta puhuttua miehet vapauttamaan itsensä ja pakenee. Kotiin palatessaan miehet löytävät kotitalonsa ilmiliekeissä. (academia.issendai.com 20.4.2014)

Seksuaalista väkivaltaa käytetään myös pahojaan tehneen ketun rankaisemiseksi. Qing-dynastialaisen Pu Songlingin *Liaozhai Zhiyi* -tarinakokoelmassa on esimerkiksi tarina miehestä, joka oli joutunut ketun valtaan. Päästäkseen ketusta eroon, kehoitetaan häntä syömään potenssilääkettä ja raiskaamaan kettu. Mies toimii näin, ja aktin loputtua sängyllä on vain kuollut ketun ruumis.

Eri tarinoista löytyy useita esimerkkejä myös hyvistä ketuista. Pu Songlingin *Liaozhai Zhiyi* sisältää myös romanttissävyytteisiä tarinoita ketun ja ihmisen välisestä ystävytydestä. Yksi näistä on *Neiti Lien-Hsiang*, jossa nuoren Sangin kotiovelle ilmestyy yllättäen kaunis neito, joka esittelee itsensä Lian-Hsiangiksi. Lian-Hsiangin kanssa samaan aikaan Sangin luona vierailee nuori neito nimeltä Li, jonka Lien-Hsiang paljastaa aaveeksi. Li puolestaan kertoo Sangille Lien-Hsiangin olevan kettu. Käy ilmi, että Lin läsnäolo tekee Sangin sairaaksi, ja hyväntahtoinen Lien-Hsiang valmistaa Sangille lääkettä ja pelastaa tämän hengen kahdesti. Teoistaan kauhistunut Li pakenee, ottaa haltuunsa kuolleen tytön ruumiin ja tulee taas eläväksi. Lihin kiintynyt Lien-Hsiang kehottaa Sangia ottamaan Lin vaimokseen, mutta kuolee pian häiden jälkeen, luvaten kuitenkin palaavansa kymmenen vuoden kuluttua. Lien-Hsiang jälleensyntyä ihmiseksi ja löytää tiensä takaisin Sangin ja Lin luokse. (illuminatedlantern.com 24.4.2014)

Kettuja on myös palvottu Kiinassa. Ketun rooli on ollut ihmisen ja pedon välimaastossa, ja siksi se on arvaamaton ja vieras. Palvonta on ollut yksi tapa kontrolloida ihmisen ja vieraan voiman välistä vuorovaikutusta ja tasapainottaa ketun potentiaalisesti aiheuttamaa kaoottisuutta. (Huntington 2003, 130) On kuitenkin epäselvää, ovatko palvottu kettu ja tarinoiden vaarallinen muodonmuuttaja alun perin sama olento, vai onko palvonnan kohde ensin ollut lähempänä paikkasidonnaista suojelijahenkeä. Tang-dynastian aikaisissa kertomuksissa palvontaa vaativa kettu on saattanut esiintyä bodhisattvana, kun taas Qing-dynastian kertomuksissa myös palvonnan kohteena oleva kettu esiintyy pilantekijänä ja taikavoimaisena. (Huntington 2003, 131)

Kettu on ollut palvelun kohteena helposti lähestyttävä sikäli, että se ei ole yksittäinen jumaluus, jonka voima ja vaikutus leviävät laajalle – yhdellä alueella saatettiin palvoa tiettyä nimettyä kettua, mutta tällä ketulla ei ollut valtaa sekaantua muiden alueiden asioihin. Siksi ketulta pyydettiin usein apua henkilökohtaisiin ongelmiin ruoka- ja juomalahjoin. (Huntington 2003, 133)

Palvotulle, hyvälle ketulle on useita eri nimityksiä, jotka ovat todennäköisesti syntyneet tarpeesta välttää tabuna pidetyn asian nimeämistä. Tällainen nimitys on esimerkiksi *huxian*, jossa *hu* tarkoittaa kettua ja *xian* ylimaallista tai transsendenttiä henkilöä (Huntington 2003, 133).

3.2 *Kitsune*

Kitsuneen eli japanilaiseen kettuun liittyy tässä tekstissä käsitellyistä kulttuureista ehdottomasti monimutkaisin ja rikkain tarinaperinne. *Kitsune* on moniulotteinen mytologinen hahmo, jolla on useita eri rooleja niin kansanuskomuksissa, shintolaisuudessa kuin japanilaisessa buddhalaisuudessaakin.

Yhdeksänhännäinen kettu rantautui Japaniin Kiinan ja Korean kautta, mutta kasvoi ja kehittyi matkan varrella aivan omanlaisekseen olennoiksi, jolla on laaja kirjo erilaisia tehtäviä, haluja ja kykyjä.

Ulkoisesti kettu on yleensä valkoinen tai musta, ja se pitää suussaan tai häntänsä mutkassa palloa, joka tunnetaan nimellä *hoshi no tama* (tähtipallo). Pallon merkityksestä on useita teorioita, ja yleisesti ajatellaan, että ainakin osa ketun elin- tai taikavoimasta on pallossa. Tämän vuoksi pallon haltuunsa saanut ihminen voi kiristää ketulta palveluksia palloa vastaan. (onmarkproductions.com 22.4.2014)

Tämä on vain yksi tavoista, joilla kettu muistuttaa kelttiläistä *selkie*-hyljettä, joka nahkansa menetettyään on nahan löytäneeseen ihmiseen sidottu.

Myös japanilainen kettu saa lisää häntiä ja taikavoimia ikääntyessään, mutta ei esikuviansa tapaan koskaan enempää kuin yhdeksän. Tarinoissa esiintyvillä ketuilla on yleisimmin joko yksi, viisi, seitsemän tai yhdeksän häntää. Lapin tulikettujen

tapaan myös *kitsunen* häntä on valonlähde – hännän karvojen kitkasta syntyy *kitsune-bi*, japanilainen versio virvatulesta (Nozaki 1961, 25). *Kitsune-bi* on vain yksi esimerkki erilaisista luonnonilmiöistä, joita on selitetty kettujen avulla. *Kitsune no yomeiri*, ”kettujen häät”, on edelleen yleisesti käytössä oleva termi, jolla tarkoitetaan sadetta kirkkaalta taivaalta. Kyseisen kaltainen sää kertoo uskomuksen mukaan siitä, että kaksi kettua on mennyt naimisiin keskenään. On ajateltu, että ketut tahtovat pitää ihmiset loitolla häätöjuhlastaan sateen avulla. Myös *kitsune-bi* tunnetaan joillain alueilla nimellä *kitsune no yomeiri*, jolloin ajatellaan, että hiljakseen leijuvat valot ovat lyhtyjä kettujen hääkulkueessa. (hyakumonogatari.com 22.4.2014)

Kettujen uudenvuoden tulet (yksityiskohta), Utagawa Hiroshige, 1857 (brooklynmuseum.com 29.4.2014)

Ketun yleisimmin dokumentoitu erityiskyky on myös Japanin tapauksessa kyky muuttaa muotoa. Nuori viehättävä nainen on myös japanilaisen ketun yleisin va-

leasu, mutta miehen hahmossa esiintyminenkään ei ole epätavallista. Yksi kenties tunnetuimmista tällaisista tarinoista kertoo Koan-nimisestä buddhalaisesta munkista. Koan oli tunnettu saarnaaja, jolla oli paljon seuraajia, joiden luona hän asui. Eräänä iltana Koan oli menossa kylpyyn, mutta vesi oli liian kuumaa. Astuttuaan veteen Koan huusi kovaan ääneen ja juoksi alasti ulos, jolloin hänen seuraajansa näkivät, että hänen ihonsa oli karvan peitossa ja hänellä oli häntä. Todellisen identiteettinsä paljastanut Koan pakeni ketun hahmossa haukkuen metsään, eikä häntä sen koommin nähty. (Nozaki 1961, 175)

Ihmishahmoisen *kitsunen* sanotaan olevan lumoavan kaunis, ja sillä saattaa olla joitakin kettumaisia fyysisiä piirteitä, kuten häntä tai ohut kerros hienoa karvaa. Joitakin kasvonpiirteitä, kuten korkeita poskipäitä ja lähekkäin olevia silmiä, on pidetty kettumaisina ja siksi erityisen viehättävinä – tällaista kasvotyyppeä kutsutaan yleisesti nimellä *kitsune-gao*, kettukasvo.

Kettu on myös taitava luomaan illuusioita. Tämä kyky ei rajoitu pelkästään ketun oikean ulkomuodon peittämiseen, vaan kettu pystyy myös uskottelemaan vaikutuksensa alaisena olevan ihmisen luulemaan olevansa jossakin aivan muualla. Tällaiset kertomukset etenevät usein niin, että illalla liikkeellä oleva mies kohtaa kauniin naisen, joka johdattaa hänet kotiinsa. Illusion kesto vaihtelee – joskus mies herää todellisuuteen jo seuraavana aamuna, joskus hän ehtii mennä kettunaisen kanssa naimisiin ja perustaa perheen. Joka tapauksessa illuusiosta herätessään mies on usein sekava, eikä ymmärrä, miten ylellinen talo muuttui ketunkoloksi. (Nozaki 1961, 87) Ilmiö muistuttaa suomalaista uskomusta metsänpeittoon joutumisesta. Metsänpeitossa metsään eksynyt ihminen menettää ymmärryksen ajan kulusta ja ilmansuunnista ja saattaa kohdata metsänhenkiä. Metsänpeitosta vapauduttuaan hän ei välttämättä koskaan palaa ennalleen, vaan pysyy ns. metsän kääntämänä koko elämänsä.

Huli jingin tapaan *kitsune* voi ottaa ihmisen ruumiin haltuunsa, mitä on pidetty selityksenä milloin millekin poikkeavalle käyttäytymiselle. Uhri on yleensä – muttei aina – nuori nainen. Ilmiö tunnetaan nimellä *kitsunetsuki*, ja on japanilainen lykanthropiaan rinnastettava kulttuurispesifi syndrooma. Lääketieteellisesti ajatellen se

on myös muistuttanut länsimaista naisen hysteriaa, ja Nozaki Kiyoshin *Kitsune – Japan's Fox of Mystery, Romance and Humor* –kirjassa vuodelta 1961 Nozaki vielä listaakin hysterian yleisimmäksi ns. oikeaksi diagnoosiksi raportoiduissa *kitsunetsuki*-tapauksissa. Listalta löytyy myös useita psykiatrisia sairauksia sekä fyysisiä vaivoja. (Nozaki 1961, 214)

Kitsunetsuki tapahtuu useimmiten kettuja apureinaan käyttävän ihmisen käskystä. Tällaisia kettunoitita on kahdenlaisia – *kitsune-mochi* on yleisesti yksi henkilö, joka on onnistunut lahjomaan ketun puolelleen ja pyytää tältä vastalahjaksi palveluksia, ja *tsukimono-suji* taas on kokonainen suku tai talous, jolla on kettuja palvelukseensa, ja nämä ketut periytyvät aina seuraavalle sukupolvelle. Ihmisen palveluksessa kettu voi myös huijata herransa vihollisia illuusioillaan tai vakoilla näitä. *Tsukimono-sujin* tapauksessa ketut tuovat suvulle myös hyvää onnea ja taloudellista menestystä, joskin tästä seuraavaa hyötyä rajoittaa kettujen tuoma sosiaalinen stigma. (Wikipedia 27.4.2014)

3.2.1 Jumalten sanansaattaja

Shintolaisuudessa valkoiset ketut palvelevat riisin jumala Inaria ja toimivat tämän ja kuolevaisen maailman välisenä siltana. Yhden tarinan mukaan tämä sai alkunsa, kun Kioton pohjoisosassa asunut seitsemän valkoisen ketun perhe kiipesi Inariyaman huipulle Fushimi-Inarin temppelialueelle ja pyysi Inarilta keinoa hyödyntää poikkeuksellista älykkyyttään yleiseen hyvään. Inari oli kovin vaikuttunut tästä epäitsekästä toiveesta, ja niin ketut päätyivät Inarin palvelukseen. (Nozaki 1961, 14)

Erään selityksen mukaan ketut alettiin assosoida Inariin muinaisen shintolaisuuden aikaan, jolloin uskottiin, että vuoren jumaluus eli *kami* laskeutui keväisin vuoreltaan ja otti pellon *kamin* roolin. Tämä vuodenaikoihin perustuva rytmi oli yhteinen kettuhavaintojen yleisyyden kanssa, ja näin nämä alettiin nähdä toisistaan riippuvaisina. Myöhemmässä shintolaisuudessa Inari korvasi pellon *kamin*. (on-markedproductions.com 22.4.2024)

Inarin ketut liittyvät myös *kimonin* käsitteeseen. *Kimon* perustuu ajatukseen, että pahat henget tai voimat tulevat tietyistä suunnasta (vrt. fengshui), ja kettujen ajatellaan torjuvan näitä voimia. Tämän takia usein porttien molemmille puolille pystytetään kettupatsaat. (onmarkedproductions.com 22.4.2014) Kettupatsaat ovat hyvin yleisiä japanilaisissa tempeleissä ja pyhätyöissä, ja erityisesti Inarille omistetuissa pyhissä paikoissa patsaita voi olla satoja. Esimerkiksi Japanin suurin Inari-temppelialue ja Inarin palvonnan keskus Kioton Fushimi-Inari on kauttaaltaan täynnä kaikenkokoisia kettupatsaita.

Kettupatsas Fushimi-Inarin temppelialueella Kiotossa. A.K. Autio, 2013

Inarin kettuja saatetaan *kitsunen* lisäksi kutsua nimellä *myobu*. Villeistä ketuista taas käytetään usein nimitystä *nogitsune*.

3.2.2 Kettumorsian

Kitsune esiintyy tarinoissa usein kauniina naisena, jonka ihmismies ottaa vaimokseen. Kiinan *huli jingistä* poiketen ketun oma sukupuoli ei vaikuta siihen, minkä ihmismuodon se ottaa – nuoren naisen lisäksi kettu voi esiintyä esimerkiksi vanhana miehenä.

Kettuvaimo muistuttaa kelttiläistä *selkietä*: *Selkie* on hylje, joka nahkansa riisuesaan paljastaa ihmisnaisen hahmon. Mikäli ihminen saa haltuunsa selkien nahan, ei *selkie* voi palata mereen, ja ihminen voi ottaa hänet vaimokseen. *Selkie* ja *kitsune* molemmat ovat tarinoissa usein hyviä ja rakastavia vaimoja ja äitejä, ja tarinat ovatkin sävyltään romanttisia. Molemmat kuitenkin päättyvät yleensä traagisesti: *selkie* löytää nahkansa ja palaa mereen takaisin katsomatta, sillä kerran nahkansa menettänyt *selkie* ei voi enää koskaan astua maalle, ja paljastunut *kitsune* joutuu jättämään ihmisperheensä ja pakenemaan takaisin luontoon. *Kitsuneka*n ei pääsääntöisesti enää paljastuttuaan esiinny ihmisen muodossa, joskin poikkeus tähän sääntöön löytyy Kyoukai-nimisen munkin kirjoittamasta tarinasta, joka on myös varhaisin tunnettu japanilainen kettutarina. Tarinassa mies menee naimisiin pelolla tapaamansa kauniin naisen kanssa. Nainen synnyttää hänelle pojan, ja samaan aikaan miehen koira synnyttää pennun. Pentu haukkuu naista ja onnistuu kerran säikäyttämään tämän niin, että naisen todellinen ulkomuoto paljastuu. Mies kuitenkin rakastaa vaimoaan ja pyytää tätä jäämään, ja kettu palaakin joka yö ihmisperheensä luo. (academia.issendai.com 22.4.2014)

Ketun ja ihmisen lapsi on pääsääntöisesti ihminen, mutta hänellä saattaa olla yli-
luonnollisia voimia, jotka ovat seurausta joko kettuäidin opetuksista tai periytyneet tältä geneettisesti. Joidenkin erityisen lahjakkaiden tai monitaitoisten historiallisten henkilöiden on saatettu uskoa perineensä kykynsä ketulta. Yksi tällainen henkilö on Heian-kaudella elänyt eräänlainen okkultistinen tiedemies eli *onmyouji* Abe no Seimei, jonka elämästä ja vaiheista on sepitetty useita legendaarisia tarinoita ja joka on edelleen yleinen hahmo japanilaisessa populaarikulttuurissa. Seimein äidin kerrotaan olleen *kitsune* Kuzunoha, jolta Seimei peri poikkeuksellisen älykkyytensä. Tarinan mukaan Seimei onnistui lapsena näkemään äitinsä hännänpään,

minkä vuoksi äiti joutui pakenemaan. Lähtiessään Kuzunoha kuitenkin jätti viestin, jossa hän kehotti Seimeitä ja tämän isää Yasunaa vierailemaan hänen luonaan Shinodan metsässä. Perille päästyään Yasunalle ja Seimeille paljastuu, että Kuzunoha on shinodalaisen pyhätön jumaluus. Kuzunoha antaa Seimeille laatikon, jonka avulla tämä kykenee ymmärtämään eläinten puhetta. (Nozaki 1961, 110)

Kettu Kuzunoha jättää lapsensa, Tsukioka Yoshitoshi, 1889-1892 (Wikipedia 29.4.2014)

Myös *kitsune* voi käyttäytyä succubuksen tavoin. Joissakin tarinoissa kauniiksi naisiksi naamioitunut kettu imee viettelemänsä miehen elinvoiman, yleensä seksuaalisen kanssakäymisen yhteydessä. Eräässä kertomuksessa vanha mies tapaa joukon kauniita naisia ja käy istumaan iltaa heistä viehättävimmän kanssa. Lopulta molemmat ovat humaltuneita ja nainen ilmaisee tahtovansa viettää yön miehen seurassa. Näin tapahtuu, mutta aamun koittaessa naisesta ei näy jälkeäkään, vaikka talon kaikki uloskäynnit on suljettu sisältäpäin. Mies tajuaa, että hän on joutunut ketun huiputtamaksi, minkä jälkeen hän sairastuu ja kolmenkymmenen päivän kuluttua tapahtuneesta hän kuolee. (Nozaki 1961, 162)

Useimmiten kettu kuitenkin kuvataan hyvántahtoisena olentona, joka satuttaa ihmistä vain kostaakseen kohtaamansa vääryyden, ja joka mielellään tarjoaa vastapalveluksia sitä auttaneille ihmisille.

4 *KETTUJUMALA PALELEE*

Kettujumala palelee on kuvataiteen opinnäytetyöni teososuus. Se on sarjakuvakirja, jossa kettu on keskeisessä roolissa. Temaattisesti sarjakuva käsittelee mielen-terveysongelmia, mitä halusin lähestyä pääasiassa allegorisesti käyttäen hyväksi ketun yliluonnollisia ominaisuuksia. Päähenkilö peittää kasvonsa japanilaisella kettua esittävällä festivaalinaamiolla. Tällä halusin alleviivata päähenkilön ulkopuolisuutta muusta maailmasta, sekä käyttää naamiota sarjakuvan yhtenäistävänä visuaalisena motiivina.

Päähenkilö naamioituu. *Kettujumala palelee*, s. 4

Sen lisäksi, että naamio itse on malliltaan identtinen tällä hetkellä käytössä olevien japanilaisten kettunaamioiden kanssa, on se myös suora viittaus japanilaisen kettun rooliin muodonmuuttajana. Nostaessaan naamion kasvoilleen päähenkilö konkreettisesti luopuu ihmisyydestään ja tulee vieraaksi ihmisten maailmassa. Hän säilyttää ihmisen muodon, mutta hänen ja hänelle läheisten ihmisten väliin nousee muuri.

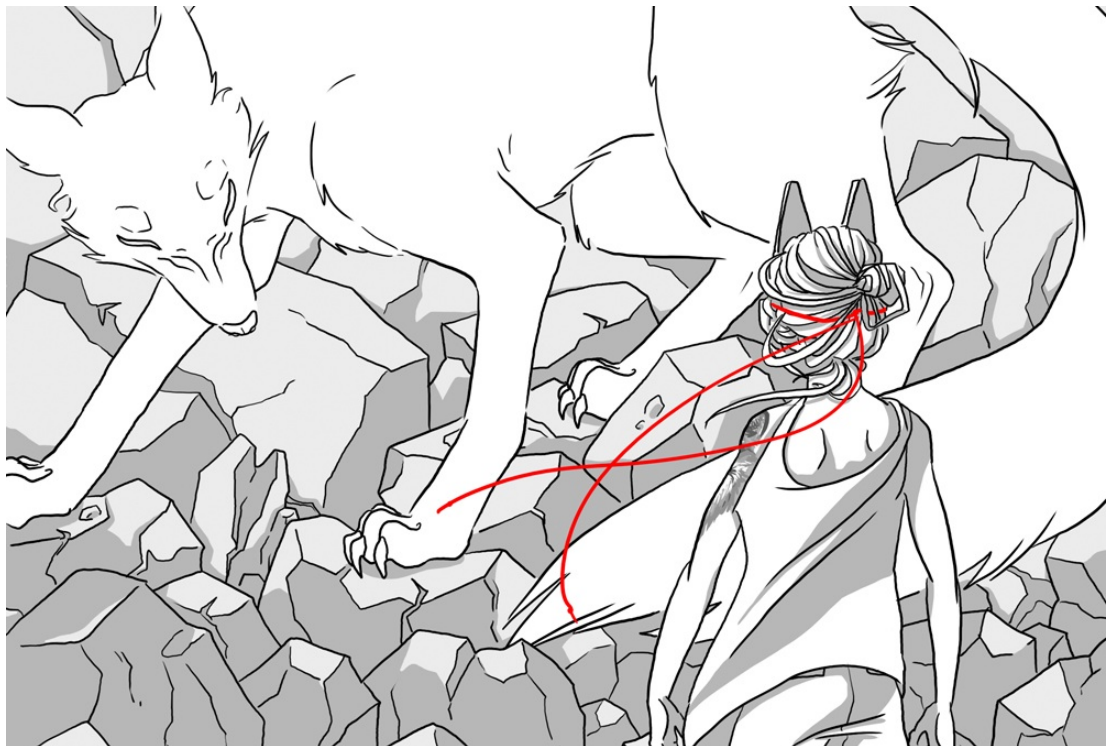
Päähenkilön identiteetin liukuessa eläimen ja ihmisen välillä myös ympäröivä maailma muuttua muotoaan niin, että todellisuuden ja fantasian rajat hälvenevät. Ihmisenä hän on ihmisten maailmassa, ihmisten rakentamissa tiloissa. Eläimenä hän kiipeää vuorelle, leijuu avaruudessa, vaeltaa metsässä. Tämä on selkeä viittaus aasialaiseen ja erityisesti japanilaiseen kettua ympäröivään mytologiaan – kettu asettuu ihmisen ja eläimen välimaastoon, ja se pystyy luomaan illuusioita, hälvettäen todellisen ja kuvitteellisen rajoja. Sarjakuvassa jää epäselväksi, mikä kuvatuista maailmoista on ns. todellinen, vai onko mikään.

Päähenkilö kiipeää vuorelle. *Kettujumala palelee*, s. 17-18

Kliimaksi sitoo muodonmuutos- ja illuusioiteemat toisiinsa. Päähenkilö joutuu lopulta valitsemaan, missä maailmassa hän tahtoo elää. Hän ei näe ihmiseksi palaamista vaihtoehtona, ja näin naamio kasvaa hänen kasvoihinsa kiinni – tulee hänen todelliseksi kasvoikseen – ja hän menettää ihmisen muodon kokonaan, pysyvästi. Hän paljastaa muotonsa kettuna ja jättää taakseen ihmisten maailman, paljastuneen *kitsunen* tavoin.

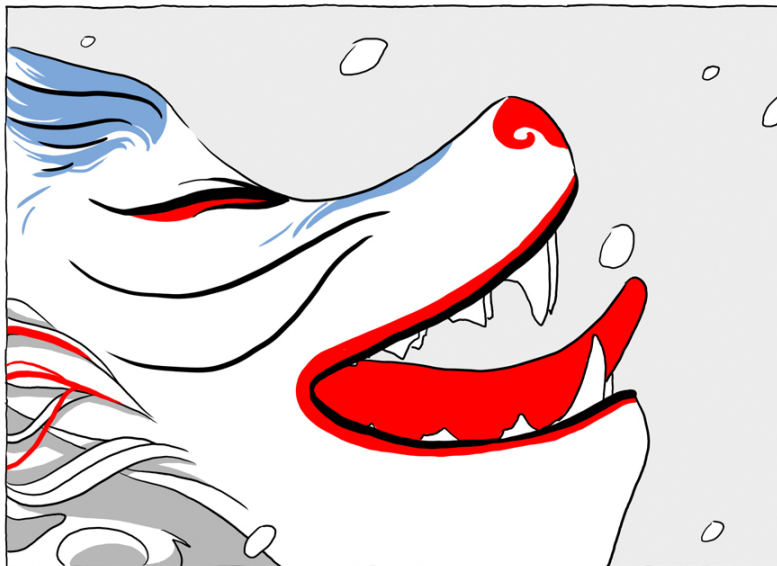
Toistuva motiivi sarjakuvassa on myös korkeus, tai kiipeäminen. Eläimen maailmassa liikkuaessaan päähenkilö pyrkii toistuvasti kiipeämään korkeammalle. Tämä on viittaus japanilaisen ketun rooliin jumalolentona ja taivaallisena viestintuojana. Tähän viittaukseen liittyy myös päähenkilön rinnalla kulkeva kettuhahmo. Ihmisen maailmassa kettu esiintyy pienenä koirana, joka heijastelee päähenkilön naamion takana piilossa olevia tunteita. Eläimen maailmassa se on suuri valkoinen kettu, joka johdattaa, ohjaa ja seuraa päähenkilöä.

Päähenkilö ja kettu. *Kettujumala palelee*, s. 62

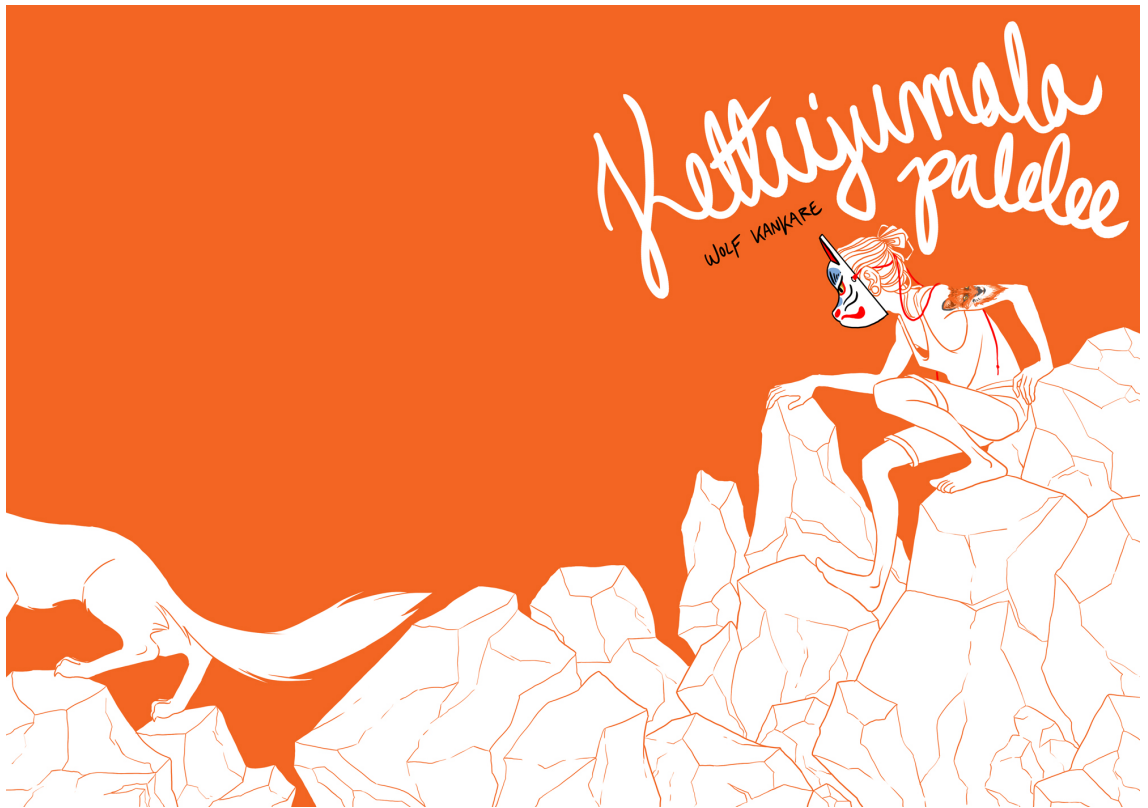
Japanilaisen ketun rooliin sarjakuvan tulkinnassa tuo lisää tasoja myös mielenterveysteema. Japanissa on useita mielenterveysongelmia historiallisesti diagnosoitu ketuista johtuviksi. Kettu on ottanut ihmisen ruumiin haltuunsa ja pakottanut tä-

män käyttäytymään omituisesti ja aiheuttanut tälle fyysisiä vaivoja (*kitsunetsuki*). Kettunaamio symboloi päähenkilön mielenterveysongelmia sikäli, että se piilottaa hänen tunteensa tehden hänestä vaikeasti lähestyttävän, ja lopulta hän ei enää itsekään tiedä, onko naamion alla kasvoja lainkaan. Pitkäaikaisdepressiota sairastavana itse koen, etten tiedä, onko masennuksen alla enää mitään. Olenko olemassa itsenäisesti tästä sairaudesta, vai onko se niin syvällisesti osa minua, ettei sitä voi riisua? Samalla tavalla naamio tulee osaksi sarjakuvan päähenkilön minuutta ja lopulta hänen todellisiksi kasvoikseen.

Naamio muuttuu kasvoiksi. *Kettujumala palelee*, s. 71

Halusin hyödyntää ketun mytologiaa sarjakuvassani siksi, että olen erityisen kiinnostunut eläinten roolista kansanperinteessä, ja koin etenkin japanilaisen *kitsunen* tarjoavan useita mahdollisuuksia käsitellä valitsemaani teemaa. Suurin osa sarjakuvistani on joko suoraan tai välillisesti omaelämäkerrallisia, eikä *Kettujumala palelee* ole poikkeus. Halusin kuitenkin laajentaa teoksen kohderyhmää kuvaamalla teeman tavalla, joka antaa kullekin lukijalle mahdollisuuden projisoida siihen omia kokemuksiaan. Tähän tarkoitukseen koin ketun erityisen sopivaksi.

Kettujumala palelee, kannet

5 LOPUKSI

Lähdin tähän tutkimukseen syventääkseni kettuhahmon merkitystä sarjakuvassani ja tuodakseni siihen lisää erilaisia tulkinnallisia tasoja. Halusin keskittyä erityisesti japanilaisen ketun tutkiskeluun, koska koin sen sarjakuvani kannalta relevantimmaksi alueeksi, ja koska tiesin siitä olevan tarjolla eniten tutkimusmateriaalia.

Tutkimuksen edetessä huomasin eri kulttuurikontekstien kertomuksissa runsaasti yhteneviä elementtejä, mikä kertoo siitä, että kulttuuri ei kehity tyhjiössä, ja vaikutteet ylittävät valtavia maantieteellisiä etäisyyksiä, kääntyen ja kehittyen kohdekulttuuriin paremmin sopiviksi, saaden näin uusia merkityksiä. Kiinnitin erityisesti huomiota kettuun muodonmuuttajana ja naamioitujana, mikä onkin yksi sen yleisimmistä rooleista aasialaisessa kerrontaperinteessä. Tämän lisäksi havaitsin ketun olevan niin Aasiassa kuin Euroopassakin viekas keppostelija, joskin tämä rooli dominoi eurooppalaista perinnettä huomattavasti laajemmin kuin aasialaista.

Kettutarinat ovat myös moraalikasvatuksen väline molemmissa kulttuurikehyksissä, mutta ketun rooli on jokseenkin erilainen. Siinä missä eurooppalainen kettu opettaa ajattelun tärkeydestä ja nokkeluudesta, aasialainen kettu pikemminkin kiitollisuudesta ja siitä, että niin hyvillä kuin pahoillakin teoilla on seurauksensa. Aasialainen kettu myös kuvataan yleensä aina suhteessa ihmiseen, toisin kuin pääasiassa muiden eläinten kanssa esiintyvä eurooppalainen kettu. Tässä mielessä aasialainen kettu muistuttaa enemmän eurooppalaisia ihmismuotoisia taruolentoja, kuten *selkieitä* tai keijuja.

Havaintojeni pohjalta huomasin, että sarjakuvassani oli lopulta enemmän viittauksia ketun mytologiaan kuin olin aiemmin ajatellut. Piirtämis- ja kirjoitusprosessi oli tarkoituksellisesti väljästi valmisteltu ja perustui pääasiassa ajatusvirtaan, mikä vuoksi olin yllättynyt siitä, kuinka säännönmukaisesti etenkin japanilaisen ketun ominaisuudet löysivät tiensä valmiiseen teokseen.

LÄHTEET

Kirjallisuudesta käytössä sähköiset versiot, painostietoja ei saatavilla.

Huntington, Rania (2003) Alien kind: foxes and late imperial Chinese narrative. The President and Fellows of Harvard College.

Nevanlinna, Heikki (2009) Revontulihavainnot Suomessa, 1748-2009. Helsinki: Ilmatieteenlaitos.

Nozaki, Kiyoshi (1961) Kitsune – Japan’s Fox of Mystery, Romance, and Humor. Tokio: The Hokuseido Press.

<http://academia.issendai.com/fox-index.shtml>, 20.-22.4.2014

<http://aesopfables.com/>, 28.4.2014

<http://classiclit.about.com/library/bl-etexts/grimm/bl-grimm-wedding.htm>, 28.4.2014

<http://www.endicott-studio.com/rdrm/fordangr.html>, 15.4.2014

<http://hyakumonogatari.com/2013/07/19/kitsune-no-yomeiri-the-fox-wedding/>, 22.4.2014

http://www.illuminatedlantern.com/cinema/archives/category_translations.php, 24.4.2014

<http://www.onmarkproductions.com/html/oinari.shtml>, 22.4.2014

<http://en.wikipedia.org/wiki/Witchcraft>, 27.4.2014

Kuvat:

https://www.brooklynmuseum.org/opencollection/objects/121730/New_Years_Eve_Foxfires_at_the_Changing_Tree_Oji_No._118_from_One_Hundred_Famous_View_s_of_Edo#, 29.4.2014

<http://en.wikipedia.org/wiki/Kuzunoha>, 29.4.2014